

ДИТЯЧИЙ ПСИХОАНАЛІЗ АННИ ФРОЙД: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД І СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Лазарев О. М.

аспірант за спеціальністю 053 «Психологія»
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0009-0002-8613-145X

Тітов І. Г.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-5529-1568

У статті аналізується актуальність психоаналітичних концепцій Анни Фройд, зокрема її внесок у дитячий психоаналіз та егопсихологію з огляду на сучасні українські реалії. Розглянуто професійний доробок британської вченої, практичні методи дитячої психотерапії та поглиблене розуміння механізмів ментального захисту. Спираючись на фундаментальні праці А. Фройд, автори статті розглядають психологічні механізми адаптації, травматизації та резильєнтності, що є критично важливими для розуміння потреб українських дітей, які переживають негативний вплив військових дій. Особлива увага приділяється таким аспектам, як вплив розлуки з батьками, втрата почуття безпеки, реакції на травматичні події та довгострокові наслідки війни для психологічного розвитку дитини. У дослідженні підкреслюється виняткове значення спадщини А. Фройд для розробки ефективних стратегій психологічної допомоги та реабілітації. За допомогою теоретичного аналізу праць А. Фройд обґрунтовано практичну релевантність концепцій для української психологічної практики, виходячи з потреб сьогодення. Теоретичні положення та практичні методи, створені під час Другої світової війни, допомагають усвідомити масштаби проблем і визначити пріоритетні напрями роботи сучасних українських психологів у розробці ефективних стратегій допомоги та підтримки дітей. Доведено, що методи психоаналізу А. Фройд можуть слугувати методологічною основою для подальших досліджень у галузі дитячої психотерапії.

Ключові слова: Анна Фройд, резильєнтність, дитяча травма, психоаналіз, психологічний захист, дитяча психотерапія, ментальне здоров'я дітей.

Lazarev O. M., Titov I. G. Anna Freud's Child Psychoanalysis: Historical Perspective and Modern Ukrainian Realities

The article examines the relevance of Anna Freud's psychoanalytic concepts, particularly her contributions to child psychoanalysis and egopsychology in the context of contemporary Ukrainian realities. It explores the professional and scholarly legacy of the British scientist, emphasizing her input into the development of practical methods of child psychotherapy and the deepened understanding of defense mechanisms. By analyzing her fundamental works, the study investigates psychological mechanisms of adaptation, traumatization, and resilience, which are critically important for understanding the needs of Ukrainian children affected by the negative impact of military actions. Special attention is given to aspects such as separation from parents, loss of a sense of safety, reactions to traumatic events, and the long-term consequences of war on child development. The study highlights the exceptional importance of A. Freud's legacy for the development of effective strategies for psychological assistance and rehabilitation. This knowledge helps to grasp the scope of the issues and to determine priority areas of work for modern Ukrainian psychologists in creating effective strategies for supporting and assisting children. It demonstrated that Freud's psychoanalytic methods can serve as a methodological foundation for research conducted by contemporary Ukrainian psychologists. Through a theoretical analysis of Freud's works, this study substantiates the contemporary relevance of her concepts for Ukrainian psychological practice, particularly in addressing current wartime needs. The research demonstrates how Freud's theoretical frameworks and practical methods, developed during World War II, provide critical insights for understanding the scale of trauma and identifying priority interventions. These

findings offer Ukrainian psychologists a validated foundation for developing effective strategies to support war-affected children, emphasizing trauma-informed care and resilience-building approaches.

Key words: Anna Freud, resilience, childhood trauma, psychoanalysis, psychological defense, child psychotherapy, children's mental health.

Вступ. Сучасна Україна переживає безпрецедентний період глибоких трансформацій та викликів, що мають значний вплив на психічне здоров'я та добробут її громадян, особливо дітей. У пошуках ефективних інструментів для розуміння та подолання цих складнощів звернення до класичних і сучасних психологічних теорій стає дедалі актуальнішим. Серед них особливе місце посідає психоаналітична спадщина А. Фройд. Зосередившись на ранньому дитинстві, розвитку особистості та функціонуванні захисних механізмів, вчена пропонує цінні методи для аналізу травм, адаптації та резильєнтності. Метою цієї статті є аналіз ключових концепцій психоаналізу А. Фройд та обґрунтування їхньої релевантності для розуміння та психологічної підтримки дітей у сучасних українських реаліях. Ми прагнемо показати, як психоаналітичні підходи А. Фройд можуть слугувати методологічною основою для українських психологів у розробці ефективних стратегій допомоги.

Методи та методики дослідження. Застосовано методи теоретичного аналізу наукової психологічної літератури, узагальнення й систематизації інформації щодо проблеми становлення та формування дитячого психоаналізу та досвід зарубіжних досліджень впливу військових конфліктів на психіку дітей. Здійснено критичний аналіз основних праць А. Фройд, що стосуються дитячого психоаналізу, захисних механізмів від впливу війни на дітей. На основі теоретичного та компаративного аналізу обґрунтовано практичну релевантність концепцій А. Фройд для української психологічної практики, виходячи з потреб сьогодення. Ця публікація є теоретичним оглядом-аналізом, що має на меті систематизувати наявні знання та визначити напрями для майбутніх прикладних досліджень.

Результати та дискусії. Повномасштабна війна, яку переживає Україна з 24 лютого 2022 року, має катастрофічно негативний вплив на економічний і соціальний розвиток держави, завдає тривалих та глибоких травм

громадянам. Вона глибоко проникла в усі сфери життя, не оминула й найуразливішу його частину – дітей. Переживання постійної загрози, зміна звичного ритму життя, потреба ховатися в укриття, тривога за близьких – усе це створює атмосферу хронічного стресу. Травматичний досвід війни призводить до довготривалих наслідків, які впливатимуть на майбутнє. Досвід країн, постраждалих від збройних конфліктів, доводить, що щонайменше кожна п'ята людина має розлади психічного здоров'я, а кожна десята – важкі хвороби різного ступеня тяжкості [2]. Дослідники констатують, що війна зруйнувала психологічну безпеку, стала загрозою ментальному здоров'ю, причиною виникнення психічних розладів і порушень фізичної, психологічної та соціальної адаптації [1; 4].

Світові дослідження наслідків впливу війни на психічне здоров'я населення мають тривалу історію, трансформуючись від поодиноких спостережень до комплексних міждисциплінарних досліджень. Розуміння генезису цих наукових пошуків є надзвичайно важливим для сучасної української психології ресурсом вивчення впливу війни на ментальне здоров'я дітей в Україні та розробки ефективних стратегій допомоги та підтримки.

Ці знання допомагають усвідомити масштаби проблем і визначити пріоритетні напрями роботи з дітьми війни. Серед найвідоміших дитячих психоаналітиків світу, які зробили значний внесок у розвиток цієї галузі, – Анна Фройд, Мелані Кляйн, Дональд Вудс Віннікотт, Ерік Еріксон, Рене Шпіц та ін.

Одними з провідних досліджень вважаються роботи австрійської психологині А. Фройд (1895–1982), основоположниці дитячого психоаналізу. Послідовниця теорій свого батька Зигмунда Фройда, Анна тривалий час вивчала емоційний стан дітей, що пережили жахи війни, аналізуючи як негативні наслідки стресу, так і адаптивні механізми, що допомагали долати травми. Її спостереження та дослідження мали величезне практичне значення не лише для свого часу, а й заклали

фундамент для розуміння дитячих психічних травм у майбутньому.

З початком Другої світової війни та безперервними бомбардуваннями Лондона багато дітей було евакуйовано й розлучено зі своїми родинами. Хемпстедські військові ясла (Hampstead War Nurseries) як перша дослідницька лабораторія, де А. Фройд зі своїми однодумцями опікувалися постраждалими від війни, була заснована в 1941 році. Основними напрямками роботи були визнані: усунення фізичних і психічних наслідків війни, психоаналітичне вивчення стану дітей за розлуки з рідними, навчання вихователів і медсестер психологічному розумінню підопічних. У 1947 році А. Фройд заснувала Хемпстедську клініку дитячої терапії, що згодом стала Центром Анни Фройд (Anna Freud Centre). Цей заклад був провідним осередком для лікування дітей, навчання психоаналітиків і проведення досліджень у галузі дитячого розвитку. Понад 60 років свого життя дослідниця віддала психоаналітичній практиці та науковій діяльності. У таблиці узагальнені основні аспекти теорії та практики вченої.

Особлива увага до теоретичних і практичних розробок егопсихології А. Фройд простежується в роботах зарубіжних та українських вчених Х. Гартмана [8], М. Келланда [7], Дж. Левенштайна, Е. Еріксона, Є. Неліна [3], О. Ярової [6]. Ключовими елементами досліджень А. Фройд є впровадження психоаналітичної теорії в дитячу психологію. Вона першою систематизувала методи психоаналітичної терапії, адаптовані спеціально для дітей, адже до неї психоаналіз застосовувався переважно до дорослих. Так, психо-

логиня вважала вирішальною роль родинних стосунків для посилення емоційної стійкості дитини, що пережила травматичний вплив розлуки з батьками. Саме тому в її закладах створювалися «штучні сім'ї», які могли частково компенсувати відсутність батьківської турботи, що доводило важливість присутності родини для психологічної стійкості дітей, зокрема в умовах війни. Українські психологи успішно адаптують цей принцип, надаючи пріоритет створенню фізичного та психологічного безпечного простору. Це може бути як фізичне укриття, так і емоційно стабільне середовище, де дитина відчуває себе захищеною [4]. Робота з дітьми нерозривно пов'язана з підтримкою їхніх батьків або опікунів, адже, як наголошувала А. Фройд, дитина може витримати будь-яке бомбардування, якщо поруч є стабільний і люблячий дорослий.

Теорію захисних механізмів, яку свого часу розробив Зігмунд Фройд, розвинула та пристосувала до нових умов його послідовниця Анна Фройд. Захисні механізми, стверджувала дослідниця, формуються протягом всього життя людини як спосіб адаптації внаслідок травматичних подій, внутрішніх конфліктів, страхів та фобій: «Захисні механізми діють як стражі на порозі свідомості, що охороняють наш внутрішній світ від надмірного болю та стресу» [5, с. 92]. Психологиня запропонувала першу чітку класифікацію механізмів психологічного захисту, визначила три джерела тривоги: страх перед руйнівною агресією інстинктів несвідомого, нестерпні стани почуття провини та сорому (докори сумління) і безпорадність перед вимогами реальності.

Таблиця 1

Таблиця практичної та наукової діяльності Анни Фройд

№	Психологічні проблеми	Методи дослідження	Досвід
1.	Травматичний вплив війни на дітей	Спостереження й опис психологічних наслідків війни для дитини (розлука, втрата, страх, травма). Розробка підходів до реабілітації	Заснування Хемпстедської клініки дитячої терапії. Збірки <i>Young Children in Wartime</i> (1942) та <i>Infants Without Families</i> (1943)
2.	Дитячий психоаналіз	Унікальні методики аналітичної роботи, адаптовані до дитячого віку (фантазування, невербальні асоціації)	«Вступ до техніки дитячого психоаналізу» (1927)
3.	Захисні механізми дитячої психіки	Систематизація та детальний опис психологічних захистів (витіснення, проєкція, ідентифікація, сублімація, раціоналізація, регресія, заперечення тощо)	«Его та захисні механізми» (1937)

Анна Фройд також розширила й систематизувала основні види захисних механізмів, адаптувала їх до дитячої психіки, визначивши: заперечення (перша реакція на біль втрати), витіснення (усунення зі свідомості неприємних переживань), сублімацію (забуття про травматичну подію шляхом перемикавання на інші види діяльності), проєкцію (можливість зняття із себе відповідальності за власні бажання та вчинки), регресію (повернення до кращого минулого) та інші.

Протягом тривалого часу А. Фройд та її колеги ретельно спостерігали за намаганнями вихованців впоратися зі стресом, щоб надати адекватну психологічну допомогу в зменшенні почуття тривоги, провини для збереження рівноваги. У сучасних умовах це розуміння допомагає дитячим психологам точніше інтерпретувати поведінку постраждалих, кваліфікувати адаптивні та дезадаптивні реакції, пояснюючи складну концепцію захисних механізмів на простих і зрозумілих прикладах. Наприклад, дитині пропонують уявити, що в кожній людині всередині є «невидимий супергерой», який захищає від негативних емоцій. У складних життєвих моментах він вмикає «спеціальні щити» або «рятувальні круги». Так, захисний механізм проєкції перетворюється в «рятувальний круг перекладання провини», сублімація – на «щит перемикавання уваги», регресія – на «машину часу назад», витіснення – на «щит небажання пам'ятати». Через такі безпечні форми вираження психолог може допомогти дитині поступово відновити зв'язок зі своїми емоціями.

А. Фройд була піонеркою у використанні гри як основного засобу комунікації та дослідження внутрішнього світу дитини, наголошуючи на її важливості для психологічного розвитку та пізнання світу. Слова психологині «Діти найкраще навчаються через гру та дослідження» [11] – головний принцип дитячої психології, який вона активно просувала. Учена наполягала також на необхідності встановлення міцного, довірливого терапевтичного альянсу з дитиною у процесі ігрової діяльності. Українські фахівці застосовують подібні ігротерапію та проєктивні методики (малюнкові тести, казкотерапія тощо) [4] для діагностики й опрацювання травматичного

досвіду, враховуючи, що діти мають меншу здатність до вербалізації.

А. Фройд розробила концепцію «розвиткових ліній», що стала важливим інструментом для розуміння нормального та патологічного розвитку дитини. Ці лінії описують послідовність стадій розвитку в різних сферах функціонування. У сучасній Україні ця концепція допомагає діагностувати затримки, фіксації або регресії, спричинені травмою, і планувати відповідне лікування. Сучасні українські психологи і психотерапевти творчо переосмислюють та інтегрують класичний спадок ученої, акцентуючи увагу на мультимодальному підході та поєднуючи його з українськими реаліями. Пріоритетним є оновлення тестів та опитувальників для анкетування батьків і вчителів, а також застосування адаптованих для дитячого віку спеціалізованих опитувальників на тривожність, агресивність, самооцінку, копінг-стратегії.

Практичним втіленням ідей та методик, концепцій А. Фройд та її послідовників є створення та функціонування українського Музею воєнного дитинства (War Childhood Museum Ukraine) [2]. Глибинні інтерв'ю з дитиною (відповідно до віку), започатковані А. Фройд, стали вкрай актуальними для розуміння переживань українських дітей. У музеї зберігається понад 500 дитячих інтерв'ю з початку 2014 року. Це найбільший архів історій дитинства під час військових агресій, що потребує ретельного психологічного дослідження, зокрема погляду психоаналітичних концепцій А. Фройд. Це дасть змогу виявити патерни захисних механізмів, переживань травми й адаптації в умовах тривалого конфлікту.

Висновки. Вплив війни на психічне здоров'я дітей є глибоким і безпрецедентним. Історичні дані, зокрема праці А. Фройд, підтверджують довготривалі наслідки пережитого травматичного досвіду. Сучасна війна потребує невідкладних та ефективних вирішень цієї проблеми. Учення видатної психологині визнано світом фундаментальним, а практична робота – взірцем застосування психоаналітичних знань у кризових ситуаціях. Саме її досвід безпосередньо резонує з викликами українських реалій, формує методологічну основу для роботи з дитячими психічними травмами, захисними

механізмами та забезпеченням базової безпеки. Головне завдання психологів України полягає в розбудові власної адаптованої системи психологічної допомоги, яка б враховувала і міжна-

родний досвід. Це потребує об'єднання всього суспільства, оскільки інвестиції в психічне здоров'я дітей сьогодні – здорове майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Медвідь Є. С. Основи глибинної психології : навчальний посібник. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2016. 203 с.
2. Музей воєнного дитинства в Україні. URL: <https://warchildhood.org/ua/background/> (дата звернення: 27.03.2025).
3. Нелін Є. Розвиток ідей психоаналітичної педагогіки в науково-практичній діяльності Анни Фройд. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4 (100). С. 85–88.
4. Пророк Н. В., Царенко Л. Г., Чекстєре О. Ю., Полякова В. І., Столярчук О. А., Купрєєва О. І. Психологічна допомога дітям, які пережили спричинені війною травмівні події : методичні рекомендації / за ред. Н. В. Пророк. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 137 с.
5. Фройд А. Техніка дитячого психоаналізу. *Психологія і суспільство*. 2008. № 3. С. 93–115.
6. Ярова О. Б. Психологічні теорії ХХ століття та їх вплив на розвиток європейської початкової освіти. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 135–146.
7. Kelland M. Personality theory in a cultural context. Houston, Texas : Mark Kelland, 2015. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/>.
8. Official Website of the Anna Freud Center. URL: <https://www.annafreud.org/> (дата звернення: 17.01.2025).
9. Rees K. E. Anna Freud. A Biography: By Elisabeth Young-Bruehl. New York : Summit Books, 1988. 527 p. URL: <https://doi.org/10.1080/21674086.1991.11927312> (дата звернення: 11.05.2025).
10. Freud A. Wege und Irrwege in der Kinderentwicklung. Bern; Stuttgart : Huber und Klett, 1968. 137 p.
11. Freud A. Die Schriften der Anna Freud. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1987. 204 p.

References

1. Medvid, Ye.S. (2016). *Osnovy hlybyynnoi psykholohii: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of Depth Psychology: A Study Guide]. Nizhyn: Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia, 203 [in Ukrainian].
2. Muzei voiennoho dytynstva v Ukraini [Museum of War Childhood in Ukraine]. Retrieved from: <https://warchildhood.org/ua/background/> (accessed: 27.03.2025) [in Ukrainian].
3. Nelin, Ye. (2019). Rozvytok idei psykhoanalitichnoi pedahohiky v naukovo-praktychnii diialnosti Anny Froid [Pedagogy in the Scientific and Practical Activities of Anna Freud]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*, 4 (100), 85–88 [in Ukrainian].
4. Prorok, N.V., Tsarenko, L.H., Chekstere, O.Yu., Poliakova, V.I., Stoliarchuk, O.A., Kuprieieva, O.I. (2024). Psykholohichna dopomoha ditiam, yaki perezhly sprychyneni viinoiu travmivni podii: metodychni rekomendatsii [Psychological Assistance to Children Who Have Experienced Traumatic Events Caused by War: Methodological Recommendations]. N.V. Prorok (Ed.). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 137 [in Ukrainian].
5. Froid, A. (2008). Tekhnika dytiachoho psykhoanalizu [Technique of child psychoanalysis]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 93–115 [in Ukrainian].
6. Iarova, O.B. (2016). Psykholohichni teorii KhKh stolittia ta yikh vplyv na rozvytok yevropeiskoi pochatkovoi osvity [Psychological theories of the XXth century and their influence on the development of European primary education]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2016, 135–146 [in Ukrainian].
7. Kelland, M. (2015). Personality theory in a cultural context. Houston, Texas: Mark Kelland. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/> (accessed: 10.03.2025).
8. Official Website of the Anna Freud Center. Retrieved from <https://www.annafreud.org/> (accessed: 17.01.2025).
9. Rees, K. E. (1991). Anna Freud. A Biography: By Elisabeth Young-Bruehl. New York: Summit Books, 1988. 527 pp. *Psychoanalytic Quarterly* 60:283-287.
10. Freud, A. (1968). Wege und Irrwege in der Kinderentwicklung. Bern ; Stuttgart: Huber und Klett, 137 .
11. Freud, A. (1987). Die Schriften der Anna Freud. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 204.